

প্ৰশ্ন- অসমীয়া ভাষাত লিঙ্গ কেইটা আৰু কি কি ? অসমীয়া ভাষাত কি কি প্ৰক্ৰিয়াৰে লিঙ্গ নিৰূপন কৰা হয় উদাহৰণসহ আলোচনা কৰা । ‘অসমীয়া ভাষাৰ লিঙ্গ আংশিকভাৱে ব্যাকৰণগতবুলি ধৰিব পাৰি’ - এই উক্তিৰ যথার্থতা বিচাৰ কৰা

উত্তৰ- লিঙ্গ শব্দৰ সাধাৰণ অৰ্থ মতা-মাইকী বা পুৰুষ স্ত্ৰীৰ ভেদ । অসমীয়া ভাষা যদিও সংস্কৃতমূলীয় তথাপিও সংস্কৃতৰ দৰে অসমীয়াত লিঙ্গ সম্পূৰ্ণৰূপে একে নহয় । অসমীয়া ভাষাৰ লিঙ্গ সম্পূৰ্ণভাৱে অৰ্থভিত্তিক অৰ্থাৎ শব্দটোৰ গঠন অনুসৰি, শব্দটোৰ অর্থানুসৰিহে লিঙ্গ ব্যৱহৃত হয় । অসমীয়া ভাষাৰ শব্দৰ লিঙ্গবিচাৰ অন্যান্য ভাষাৰ পৰা কিছু সুকীয়া আৰু এইক্ষেত্ৰত নিজস্ব কিছু বৈশিষ্ট্য আছে ।

পুৰণি অসমীয়া ব্যাকৰণবোৰৰ মতে অসমীয়া ভাষাৰ লিঙ্গ চাৰিবিধ । পুং লিঙ্গ, স্ত্ৰী লিঙ্গ, ক্লীৰ লিঙ্গ আৰু উভয় লিঙ্গ । পুৰুষসূচক অৰ্থ বুজোৱা শব্দবোৰ পুং লিঙ্গ । যেনে- মুনিহ, সিংহ, বাঘ, গৰু ইত্যাদি । (অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ- হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা) । তেনেদৰে, স্ত্ৰীসূচক শব্দবোৰ স্ত্ৰী লিঙ্গ । যেনে- সিংহিনী, বাঘিনী, তিৰোতা ইত্যাদি । যাৰ লিঙ্গ নিৰূপন কৰা নাযায় আৰু যিবোৰ অচেতন বা জড় তাক ক্লীৰ লিঙ্গ বোলে । যেনে- শাস্ত্ৰ, বসন্ত, ঘৰ ইত্যাদি । আকৌ, কিছুমান শব্দই মতা-মাইকী উভয় শ্ৰেণীকে বুজায়, সেইবোৰ উভয় লিঙ্গ । যেনে- গৰু, হাতী, কাছ, চৰাই ইত্যাদি ।

অসমীয়া ভাষাত দৰাচলতে কেৱল প্ৰাণীবাচক শব্দৰহে লিঙ্গভেদ নিৰূপন কৰা হয় । সেয়ে, অসমীয়াত লিঙ্গ মাত্ৰ দুটাহে - পুং লিঙ্গ আৰু স্ত্ৰী লিঙ্গ । ড. গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে লিঙ্গ নিৰূপেক্ষ ৰূপ এটাৰ কথা ‘অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ’ত উল্লেখ কৰিছে যিটো পুৰণি অসমীয়া ব্যাকৰণৰ উভয় লিঙ্গ ৰূপৰ সৈতে একে । কালিৰাম মেধিয়েও অসমীয়া ব্যাকৰণ ও ভাষাতত্ত্ব’ত উল্লেখ কৰিছে : “বাস্তৱিকতে অসমীয়া ভাষাৰ লিঙ্গ দুটা । সেই দুটা হৈছে (১) পুং লিঙ্গ আৰু (২) স্ত্ৰী লিঙ্গ । অচেতন পদাৰ্থ যাৰ পুৰুষ স্ত্ৰী একো চিনিব নোৱাৰি তেনে বস্তুক ক্লীৰ লিঙ্গত ধৰা হয় । কিন্তু সেই বস্তু বুজোৱা শব্দৰ কোনো বিশেষ আকৃতি নাই আৰু বেলেগ ৰূপো নাই । পুং লিঙ্গৰ আকৃতিয়ে তাৰ আকৃতি আৰু পুং লিঙ্গৰ ৰূপেই তাৰ ৰূপ ।”

নাম শব্দৰ কেতবোৰ মতা বা পুৰুষসূচক আৰু কেতবোৰ মাইকী বা স্ত্ৰীসূচক । পুৰুষসূচক পদবোৰ পুংলিঙ্গ আৰু স্ত্ৰী বুজোৱা শব্দবোৰ স্ত্ৰীলিঙ্গ । আকৌ, যিবোৰ প্ৰাণীবাচক শব্দৰ লিঙ্গভেদ নিৰূপন কৰিব নোৱাৰি(বাক্যত ব্যৱহৃত অৱস্থাত) সেইবোৰেই লিঙ্গনিৰূপেক্ষ ৰূপ । যেনে- ‘গাড়ীখনত বহুত মানুহ আহিছে’ । ইয়াত ‘মানুহ’বোলাতে পুৰুষ স্ত্ৰী উভয়ৰে কথা কোৱা হৈছে । সেয়ে মানুহ শব্দটোক পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণৰ উল্লেখ কৰাৰ দৰে উভয়লিঙ্গ ৰূপ বুলি কব পাৰি । এই লিঙ্গনিৰূপেক্ষ ৰূপবোৰৰ লগত প্ৰত্যয় যোগ কৰি পুংলিঙ্গ আৰু স্ত্ৰীলিঙ্গৰ ৰূপ সাধন কৰিব পাৰি ।

যেনে- মানুহজন (পুংলিঙ্গ)

মানুহজনী (স্ত্ৰীলিঙ্গ)

সংস্কৃত বা হিন্দী ভাষাত লিঙ্গ নিৰ্ণয় কৰা হয় বাননৰ প্ৰকৃতি অনুসৰি অৰ্থাৎ শব্দৰ উৎপত্তি আৰু গঠন অনুসৰি শব্দটোৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰি নহয় । সংস্কৃত ‘দাৰ’ শব্দ পুংলিঙ্গ অথচ ই তিৰোতা বুজায় । এনেদৰে, তিৰোতা বুজোৱা অন্যান্য শব্দ ভাৰ্যা, স্ত্ৰী, পত্নী আদি স্ত্ৰীলিঙ্গ । সংস্কৃতত প্ৰত্যেক শব্দৰে নিৰূপিত লিঙ্গ আছে আৰু সেই নিৰূপিত লিঙ্গ অনুসৰি শব্দৰ ৰূপ আৰু ব্যৱহাৰো আছে । পুলিচ বুলিলে সাধাৰণতে মতা মানুহ বুজায় কিন্তু হিন্দী ভাষাত পুলিচ স্ত্ৰীলিঙ্গ । সংস্কৃত-ত বা হিন্দী ভাষাৰ শব্দৰ ব্যাকৰণগত লিঙ্গৰ লগত সেই শব্দই বুজোৱা প্ৰাণীৰ মতা মাইকীৰ ভেদ বিচাৰৰ সম্বন্ধ নাই । তদুপৰি এইবিলাক ভাষাৰ বিশেষ্যৰ নিচিনাকৈ বিশেষণ আৰু ক্ৰিয়াৰো লিঙ্গভেদ হয় । সংস্কৃতত

বিশেষ্য শব্দৰ লিঙ্গ বিশেষণতো হয় । যেনে- সুন্দৰ নৰ:(পুংলিঙ্গ), কিন্তু সুন্দৰী নাৰী (স্ত্রীলিঙ্গ) । এনেদৰে, ক্ৰিয়াৰ ৰূপো সলনি হয় । উদাহৰণস্বৰূপে হিন্দী ভাষাত - লড়কা আতা হয় । (পুংলিঙ্গ)

লড়কী আতী হয় । (স্ত্রীলিঙ্গ)

গতিকে, বুজিব পাৰি সংস্কৃত আৰু হিন্দী ভাষাত লিঙ্গ ব্যাকৰণগত নিয়মৰেহে সিদ্ধ হয় । অসমীয়াত কিন্তু এনে নহয় । অসমীয়াৰ লিঙ্গ সম্পূৰ্ণভাৱে অৰ্থভিত্তিক অৰ্থাৎ অৰ্থ স্পষ্ট কৰিবৰ কাৰণে শব্দটো পুৰুষসূচক নে স্ত্রীসূচক বুজাব লগা হয় । তাৰবাবে পুৰুষ বা স্ত্রীসূচক বেলেগ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰি নাইবা মতা আৰু মাইকী বিশেষণ নাম শব্দৰ আগত লগলগাই বা লিঙ্গবাচক প্ৰত্যয় লগলগাই লিঙ্গ নিৰূপন কৰা হয় । (লিঙ্গসূচক প্ৰত্যয় বুলি এইকাৰণেই কোৱা হৈছে যে ড. গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে তেখেতৰ ‘অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ’ গ্ৰন্থত স্ত্রীলিঙ্গ যেনেকৈ প্ৰত্যয়ৰ যোগত সাধিত হয় তেনেদৰে কিছুমান পুংলিঙ্গ বাচক শব্দও পুংলিঙ্গ প্ৰত্যয় সাধনৰ জৰিয়তে সাধন হয় বুলি উল্লেখ কৰিছে ।) অসমীয়া ভাষাৰ লিঙ্গভেদ নিৰ্ণয় কৰিবলৈ তিনিটা উপায় গ্ৰহণ কৰা হয় -

(ক) কিছুমান পুৰুষ আৰু স্ত্রীসূচক শব্দ বা কেতবোৰ নিদিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰৰ যোগেদি, কিছুমান বিশেষ্য শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিও লিঙ্গভেদ নিৰূপন কৰা হয় । যেনে-

পুংলিঙ্গ	স্ত্রীলিঙ্গ
মতা মানুহ	মাইকী মানুহ
মতা হাঁহ	মাইকী হাঁহ
মানুহটো	মানুহজনী
কুকুৰটো	কুকুৰজনী

মহিলা শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিও স্ত্রীলিঙ্গ ৰূপ কৰা ৰূপৰ উদাহৰণ হল :মহিলা কবি, মহিলা প্ৰাৰ্থী ইত্যাদি ।

(খ) ভিন ভিন শব্দ ব্যৱহাৰৰ যোগেদি । যেনে-

পুৰুষ	স্ত্রী
ককা	আইতা
দতাল	মাখুন্দী
দেওৰ	ননদ
পো	বোৱাৰী
ভাই	ভনী, ইত্যাদি ।

(গ) কিছুমান স্ত্রীপ্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰৰ যোগেদি । অসমীয়াত স্ত্রীপ্ৰত্যয় চাৰিটা- ঙ্গ-অনী, -নী, -ৰী । এই প্ৰত্যয়বোৰ ৰূপসাপেক্ষ ।

(১) কিছুমান ব্যঞ্জনান্ত শব্দৰ পাছত -ঙ্গ প্ৰত্যয় লগ লাগিলে মূল শব্দৰ কোনো পৰিৱৰ্তন নহয় । যেনে- বান্দৰ-বান্দৰী, ৰাফ্‌স-ৰাফ্‌সী, শিয়াল-শিয়ালী, ইত্যাদি । কেতিয়াবা মূল শব্দৰ ও-কাৰৰ ঠাইত উ-কাৰ হয় । যেনে- কোঁৱৰ-কুঁৱৰী ।

(২) কিছুমান আ কাৰান্ত পুংলিঙ্গ ৰূপৰ আ-কাৰৰ ঠাইত ঙ্গ-কাৰ বহে আৰু মূল শব্দটোৰো ও-কাৰৰ ঠাইত উ-কাৰ হয় । যেনে-

পুংলিঙ্গ	স্ত্রীলিঙ্গ
----------	-------------

পেহা	পেহী
কান্দুৰা	কান্দুৰী
গেৰেলা	গেৰেলী
বোন্দা	বুন্দী

(৩) কেতিয়াবা আ-কাৰান্ত শব্দৰ আ-কাৰৰ ঠাইত ঙ্গ-কাৰ বহে আৰু শব্দটোৰ আৰম্ভণিতে থকা অ-কাৰ আ-কাৰত পৰিণত হয় ।

যেনে- পুংলিঙ্গ	স্ত্রীলিঙ্গ
অজলা	আজলী
অফলা	আফলী
মহা	মাহী
ৰঙা	ৰাঙী, ইত্যাদি ।

প্ৰসংগক্ৰমে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে ডগোলোক গোস্বামীদেৱে তেখেতৰ *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ*ত ৰঙা, আজলা, অফলা, মহা আদি শব্দবোৰ স্ত্রীলিঙ্গবাচক ৰূপবোৰৰ পৰা পুংলিঙ্গ বাচক ৰূপবোৰৰ সধা হৈছে বুলি উল্লেখ কৰিছে । তেখেতে -আ প্ৰত্যয়টোক পুংলিঙ্গবাচক প্ৰত্যয়বুলি উল্লেখ কৰি এই প্ৰত্যয়ৰ যোগত পুংলিঙ্গৰ সাধন কৰা হয় বুলি উল্লেখ কৰিছে । স্ত্রীলিঙ্গ ৰূপৰ পৰা তাৰ স্ত্রীপ্ৰত্যয় গুচায় মূল ৰূপ নিৰ্ণয় কৰি সেই ৰূপৰ পাছত পুংলিঙ্গবাচক -আ প্ৰত্যয় লগ লগাই পুংলিঙ্গৰ ৰূপ নিৰ্ণয় কৰা হয় বুলি ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে ।

স্ত্রীলিঙ্গৰূপ	মূলৰূপ + পুংপ্ৰত্যয়	পুংলিঙ্গ ৰূপ
আজলী	আজল + আ	আজলা উ আজলা
আকৰী	আকৰ + আ	আকৰা উ অকৰা
মাহী	মাহ + আ	মাহা উ মহা

অসমীয়া স্ত্রীপ্ৰত্যয়ৰ একাধিক উপাকৃতি(Allomorph)পোৱা যায় । তলত স্ত্রীপ্ৰত্যয় কেইটাৰ উদাহৰণসহ আলোচনা কৰা হ'ল -

- ঙ্গ: বুঢ়ী,মামী, কুঁৱৰী, বামুণী,গোপী, চেনেহী, ইত্যাদি ।
- নী: শৰ্মানী, বৰুৱানী, বৰানী, শইকীয়ানী, নাতিনী, ইত্যাদি ।
- অনী: কমাৰনী, মিকিৰনী, হাঁহিনী, ৰাক্ষসিনী, গোপিনী, নাগিনী, ইত্যাদি ।
- উনী: ধুবুনী, চৰুনী, ভূতুনী, ইত্যাদি ।
- অৰী/-এৰী/-উৰী: কালৰী, ডেকেৰী, ভাঙুৰী, ইত্যাদি ।

ওপৰত উল্লেখ কৰা উপাকৃতিকেইটামানৰ প্ৰয়োগ সম্পূৰ্ণৰূপে বৰ্ণগত, যেনে- *নী* আৰু *-উনী* ৰ । বাকীবোৰ ৰূপৰ প্ৰয়োগ আংশিকভাৱে বৰ্ণগত আৰু আংশিকভাৱে প্ৰাকৃতিগত ।

ডগোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে ‘অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ’ত অসমীয়া ভাষাৰ লিঙ্গ আংশিকভাৱে ব্যাকৰণগত বুলি ধৰিব পাৰি বুলি উল্লেখ কৰিছে । কাৰণ অসমীয়া ভাষাৰ বাক্যৰ সাঁচত বিশেষ্যৰ লিঙ্গই বিশেষণটো একেই লিঙ্গৰ দাবী নকৰে । যেনে-

ধুনীয়া লৰা— ধুনীয়া ছোৱালী ,

ভাল মতা- ভাল তিৰোতা ,
কিন্ত, কপহ কোঁৱৰ-কপহী কুঁৱৰী,
অজলা লৰা - আজলী ছোৱালী,
বঙা দমৰা- বাঙী চেউৰী,
কান্দুৰা লৰা - কান্দুৰী ছোৱালী, ইত্যাদি ।

এনে কিছুমান বিশেষ্য আৰু বিশেষণৰ মাজত সাধাৰণতে সঙ্গতি ৰক্ষা কৰা হয় ।